

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ОЦІНОЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

ГРИЦЕНКО О. А.

УДК 330.338

Гриценко О. А. Інституціоналізація оціночної діяльності в Україні

У статті розглядаються загальноекономічні та специфічні умови формування інституційного середовища оціночної діяльності. Розкривається об'єктивна логіка інституціоналізації, у процесі якої оцінювання відокремлюється в особливий інститут діяльності, з'являються специфічні процедури і норми її регулювання, утворюються особливі організації та установи.

Ключові слова: оцінка, оцінювання, оціночна діяльність, приватизація, транзакції.

Бібл.: 1.

Гриценко Олена Аврамівна – доктор економічних наук, професор, кафедра економічної теорії, Національний університет «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого» (вул. Пушкінська, 77, Харків, 61024, Україна)

E-mail: discovery2@mail.ru

УДК 330.338

Гриценко Е. А. Институционализация оценочной деятельности в Украине

В статье рассматриваются общеэкономические и специфические условия формирования институциональной среды оценочной деятельности. Раскрывается объективная логика институционализации, в процессе которой оценка обособливается в особый институт деятельности, появляются специфические процедуры и нормы ее регулирования, образуются особые организации и учреждения.

Ключевые слова: оценка, оценивание, оценочная деятельность, приватизация, транзакции.

Библ.: 1.

Гриценко Елена Аврамовна – доктор экономических наук, профессор, кафедра экономической теории, Национальный университет «Юридическая академия Украины им. Ярослава Мудрого» (ул. Пушкинская, 77, Харьков, 61024, Украина)

E-mail: discovery2@mail.ru

UDC 330.338

Gritsenko Y. A. The Institutionalization of the Evaluation Activities in Ukraine

The article deals with general economic conditions and the specific institutional environment of appreciation. It reveals the objective logic of institutionalization, in which process evaluation transforms in detached special institution activities, appears specific procedures and rules to regulate and establish special organizations and institutions.

Key words: assessment, evaluation, appraisal services, privatization transaction.

Bibl.: 1.

Gritsenko Yelena A. – Doctor of Science (Economics), Professor, Department of Economic Theory, National University «Law Academy of Ukraine named after Yaroslav Mudryi» (vul. Pushkinska, 77, Kharkiv, 61024, Ukraine)

E-mail: discovery2@mail.ru

Ринкові перетворення української економіки означають зміну суттєвих умов її функціонування та основних принципів поведінки її суб'єктів. При цих обставинах економічний суб'єкт стає активним співучасником усіх процесів, що відбуваються в економіці. Це потребує від нього чіткого розуміння економічних явищ і володіння «інтерпретаційно-калькулятивним» мисленням, яке включає, з одного боку, якісний аналіз ситуації, процедуру виділення суттєвих рис, а з іншого – визначення кількісних закономірностей, проведення необхідних розрахунків. Проблема пов'язана із вирішенням питання – яким чином новий спосіб мислення реалізується в економічному оцінюванні та як оціночна діяльність наповнюється необхідними інституціями.

Оцінювання – відносно новий вид діяльності, який спонукає, перш за все, розробку практичних аспектів: аналіз об'єктів, принципів, підходів і методів їх оцінки. Така сторона знайшла своє відображення в журналі «Практика оцінки», який почав видаватися з 2006 року. Але сьогодні все більш актуальними стають теоретико-методологічні дослідження різноманітних сторін оціночної діяльності. Найбільш актуальним є вирішення питання – яким чином відбувається інституціоналізація оціночної діяльності? Метою статі є вирішення цього питання, що дозволить збагатити не тільки теорію, але й практику оцінювання.

Усі відносини на ринку проймаються оцінюючим поглядом людини, яка в процесі своєї діяльності порівнює, зіставляє, надає значення та сенс своїм діям. Оцінювання може відбуватися в якісній (судження, міркування, визначення цінності) та кількісній (проведення розрахунків, розробка калькуляції, кошторису та ін.) формі. Оцінювання як частина економічної поведінки виокремлюється в специфічний вид оцінюючої діяльності, якою займаються фахівці-оцінювачі (*appraisers*). Їх завдання полягає в тому, щоб шляхом відтворення принципів ринкової поведінки споживача та виробника визначити вартість речей, майна, прав, що стають об'єктами їх відносин.

Оцінка є складовою ринкового обміну, який є суттєвою частиною економіки. Тільки в обміні народжуються товар, гроші, вартість, а індивіди стають економічними суб'єктами. Обмін завжди передбачає рівноцінне відшкодування витрат, які несуть обидві сторони взаємовідносин, і урівноваження їх інтересів. Таке відшкодування й урівноваження інтересів відбувається в процесі оцінки. «Обмін без оцінки неможливий, він її тому і відтворює. Оцінка виходить із обміну... Народжуючись в обміні, оцінка бере в ньому участь..., його обумовлює настільки, що доля обміну безпосередньо залежить від оцінки» [1, с. 163]. Обмін сам по собі не може забезпечити рівновагу та пропорційність, це за-

лежить від оцінки. Тому можна казати, що оцінка народжує обмін. Однак оцінка виходить за межі обміну і відбувається ще до обміну. Основна функція оцінки – визначити ціну, тобто згорнути всю різноманітну інформацію про об'єкти, відносно яких виникають стосунки між суб'єктами. Оскільки економічні відносини між людьми завжди носять вартісний характер, тому в основі оцінювання лежить вартість благ. Оцінка – це процес визначення вартості об'єктів на основі використання спеціальних економічних методів та процедур.

Особливістю оцінки є то, що вона водночас і суб'єктивна, і об'єктивна. Її зміст визначають об'єктивні процеси, що відбуваються в економіці, але в кінцевому випадку її висловлює суб'єкт, який вносить в ці об'єктивні процеси свою усвідомлену інтерпретацію.

Інституціоналізація оціночної діяльності означає процес виокремлення її процедур в специфічний механізм, появу особливих норм (стандартів) проведення оцінювання, координацію, контроль і захист суб'єктів, що задіяні в оціночній діяльності. Іншими словами, інституціоналізація оцінювання передбачає формування інституту оцінки, інститутів-норм, інститутів-установ (організацій). Усе, що відбувається в ринковій економіці, повинно бути інституціоналізовано, що забезпечує упорядкованість (координування, регулювання), передбачуваність, очікуваність інтересів і дій суб'єктів.

Передумовами інституціоналізації оціночної діяльності є особливості ринкового обігу економічних активів.

Для багатьох видів простих об'єктів, що входять в обмін, оцінка відбувається суб'єктами самостійно в самому процесі обміну. Але є такі речі та майно, вартість яких самі співучасники визначити не можуть. Це пов'язано зі складним характером їх відтворення, як наприклад, нерухомість, фінансові активи, підприємство, бізнес. Крім того, існують різні види угод та операцій (приміром, іпотека, наслідування, приватизація, оренда, інвестування), які відбуваються в умовах інформаційної невизначеності, асиметричного положення їх сторін. У цих випадках виникає потреба в залученні спеціальних фахівців, які професійно володіють оціночними процедурами.

У ринкових умовах оцінка супроводжує більшість трансакцій, у процесі яких відбувається не тільки обмін речей, майна, а також здійснюється перехід окремих правомочностей. Це означає, що оцінка визначає не кількісні та якісні властивості благ, а, перш за все, вартість прав, інтересів, переваг, що виникають у різного роду трансакціях.

Оціночна діяльність у теперішньому вигляді виникла з потреб ринкової практики як важливий інструмент реалізації економіко-правового обороту всього різноманіття економічних активів і пов'язаних з ними прав власності юридичних та фізичних осіб.

Історичні передумови інституціоналізації оцінки з'являються з необхідністю оподаткування нерухомої та земельної власності ще в середині IX сторіччя. У цей час було створено перші оціночні комісії, які займалися вартісною оцінкою нерухомого майна та визначенням розмірів податків. З цього часу оціночні заходи стали самостійною частиною статистичної діяльності, а потім і

особливим ділом земської управи. Її обов'язками стали: ведення інвентаризаційних описів оцінюваного майна, збір даних про їх склад та відомостей, що необхідні для оцінки, упорядкування припущень про загальні основи оцінки, проведення оцінки окремих видів нерухомого майна, ведення діловодства оціночної комісії. Після 1917 року разом із ліквідацією приватної власності на землю та засоби виробництва оціночна діяльність втратила своє суспільне значення.

У багатьох країнах світу, починаючи з 40-х років XX століття активно впроваджується оцінювання як професія. Її характерними рисами стали відповідно інститутська або університетська освіта, спеціальна професійна підготовка, практичний досвід, виявлена при цьому компетентність, чесність і об'єктивність, бездоганна репутація. Важливе значення для становлення оцінювання як професії мали розвиток підприємницької діяльності, поширення міжнародних економічних зв'язків. Усе це стимулювало потребу до професійної оцінки активів, що гарантувала достовірність визначення їх ринкової вартості і, тим самим, надійність вкладання капіталу, підвищення результативності його функціонування.

Поява оцінки як особливого інституту відтворює загальну тенденцію інституціоналізації ринкової економіки. Це означає, що в процесі розвитку економічного життя виникає потреба у виокремленні одних видів діяльності від інших. Об'єктивною передумовою інституціоналізації оціночної діяльності виступає трансакційний характер ринкових відносин між суб'єктами. Трансакції, що відбуваються в економіці, потребують певних витрат на їх здійснення (витрати на врегулювання та захист прав власності, пошук і моніторинг інформації, ведення переговорів, укладання угод, попередження опортунізму та ін.). У структурі трансакційних витрат суттєве значення набувають витрати на вимірювання кількісних та якісних сторін майна, що обмінюється. Чим складнішим є речі та відношення між сторонами, тим більше витрачається ресурсів, часу та грошей на їх оцінку. Це приводить до збільшення витрат на обмін благами, а значить, знижується цінність їх придбання. З метою економії трансакційних витрат по вимірюванню з'являються особливі послуги по оцінці, які роблять виконання цих операцій більш результативнішими та економними. Таким чином, відбувається відокремлення оцінки в особливий інститут, у межах якого складаються власні інститути-регулювання (що керують оціночними процедурами) та інститути-установи, що розробляють правила поведінки своїх агентів та організують роботу певного інституту. Це дозволяє тій чи іншій діяльності досягнути більш ефективного результату та отримати більший дохід за рахунок спеціалізації та професіоналізації операцій, що в них відбуваються. Відокремлені види діяльності перетворюються в інститути-діяльності, у межах яких складаються правила (традиції, норми) поведінки їх суб'єктів.

Але уособлення видів діяльності приводить до того, що між суб'єктами різних інститутів-діяльності виникають конфлікти та суперечності за перетягування в свою діяльність тієї чи іншої операції та послуги.

Для усунення можливих протиріч з'являється необхідність у сукупності правил і норм, що виступають обмеженнями для економічних агентів, а також механізму захисту та контролю за їх дотриманням. Інститути виконують функції обмежень окремих видів діяльності та правил регулювання економічної поведінки суб'єктів як усередині інституту, так і за його межами. Інституціоналізація оціночної діяльності передбачає, по-перше, існування окремого інституту-діяльності (оцінки, як галузі спеціальної професійної діяльності), відособленої від інших видів діяльності, що мають спільний предмет (наприклад, статистики, аудиту, аналізу та ін.), по-друге, розробку спеціальних правил, норм, стандартів, що дозволяють регламентувати оціночну діяльність та процедуру оцінювання, по-третє, виникнення спеціальних організацій і установ, що саморегулюють відносини та процедури на ринку оціночних послуг. Найвпливовішою формою інституційного регулювання оціночної діяльності стають норми, які розробляються державою. Державні норми допомагають інституту, з одного боку, зайняти свою особливу сферу діяльності, висувають спеціальні обов'язкові для всіх правила (норми, закони) функціонування інституту, а з іншого – знімають суперечності між окремими інститутами, які намагаються перетягти до своєї компетенції ті чи інші процедури. Оскільки оціночна діяльність є доходною професією, то у свій час право на зайняття нею намагалися отримати аудитори та ріелтери. За допомогою закону «Про оцінку майна, майнових прав і професійну оціночну діяльність в Україні» (2001 р.) держава нормативно регламентувала всі основні параметри оціночної діяльності. Але регламентування оцінювання та правил діяльності її учасників відбувається також за допомогою суспільних організацій (як наприклад, Міжнародний комітет по стандартах оцінки, Українське товариство оцінювачів, Гільдія оцінювачів України, Асоціація спеціалістів оцінки тощо), що розробляють неформальні процедури виконання оцінювання для своїх учасників.

Нове відродження оціночної діяльності в Україні почалося в умовах ринкової трансформації адміністративної економіки, і перш за все, у зв'язку з приватизацією державного майна та створенням спільних підприємств. Приватизація майна означає перехід державної власності до ринкових умов. Але такий перехід може відбуватися цілеспрямовано, якщо державна власність отримує реальну ринкову цінність. В іншому випадку вона буде гальмувати та спотворювати ринкові перетворення. Ніхто не захоче купувати державне майно по цінах його створення в умовах панування державної власності. Крім того, іноземні інвестори, що мали інтерес до інвестування своїх капіталів в економіку України, були дуже зацікавлені в можливості їх прибутковості. А це могло бути можливим тільки при наявності певної інформації про реальну вартість того чи іншого підприємства, куди були орієнтовані міжнародні капітали. Але в цьому випадку іноземних інвесторів цікавила не балансова вартість економічних активів, якими розпоряджалося підприємства, а ринкова вартість бізнесу в умовах функціонування економіки. З цією метою міжнародні експерти

використовували свою специфічну методологію оцінювання, яка не була відома українським фахівцям, оскільки серед них не було спеціалістів-оцінювачів. Усе це спонукало потребу в підготовці спеціальних фахівців, які повинні були володіти міжнародними методами оцінки.

Приватизація, як мала так і велика, потребувала великої кількості спеціалістів-оцінювачів, підготовку яких взяв на себе Фонд державного майна України, виконуючий функцію розпорядження та використання державного майна в процесі його приватизації. Підготовка фахівців по оцінці почалася з 1995 року. Зараз оціночна діяльність стала повноправною сферою інфраструктурного середовища ринкової економіки та має всі ознаки розвинутого інституту-діяльності. Але оціночна діяльність знаходиться в постійному розвитку та стикається з різного роду суперечностями, які стали об'єктом з'ясування на останньому всеукраїнському круглому столі (4 вересня 2012 року) «Наукові та правові аспекти оцінки майна та майнових прав в Україні». Основні питання, які сьогодні турбують оцінювачів: сфера використання незалежної оцінки (можливість здійснення оцінки нерухомості та землі при оподаткуванні) та характер державного втручання в оціночну діяльність.

ВИСНОВКИ

Україна характеризується найбільш зарегаментованим у світі оціночним законодавством, що призводить до невинувато жорсткої регламентації оціночних процедур. Приміром, законодавством обмежуються умови використання оцінки, визначаються методи оцінки, деталізація розрахунків, зміст звіту про оцінку, тобто такі аспекти оціночної діяльності, які повинні знаходитися у сфері компетенції професіоналів-оцінювачів. На нашу думку, подальший процес інституціоналізації повинен бути спрямований на розширення суспільно-державних заходів регулювання оціночної діяльності, що передбачає, по-перше, мінімальний набір регламентацій оціночних процедур з боку держави, по-друге, розширення функцій саморегульованих організацій, які повинні активно втручатися в підготовку оцінювачів, розробку стандартів їх поведінки та контролю за їх діяльністю. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Осипов Ю. М.** Філософія господарства. Учебник в трьох томах. Том. 1 / Ю. М. Осипов. – І. : Юрист, 2001. – С. 449.